

ження народництва в лібералізм, відкидав тактику індивідуального терору. Не виправдало його надій і вбивство Олександра II. Тим не менш, Сергій Андрійович продовжував шукати шляхи вирішення соціальних проблем своєї батьківщини. Таким чином, С. Подолінський займав важливе місце у суспільно-політичному житті України другої половини XIX ст.

1. Корнійчук Л.Я., Мешко І.М. *Економічні погляди С.А. Подолінського*. – К., 1958.
2. Злупко С.М. *Сергій Подолінський – вчений, мислитель, революціонер*. – Львів, 1990.
3. Пащук А.І. *Роль С.А. Подолінського в розвитку революційного демократизму на Україні // Філософська думка – 1970. – № 1.*
4. *Сергій Подолінський. Листи та документи / Упор. Р. Сербин*. – К., 2002.
5. Чесноков В.С. *Еволюція природи и человека в трудах С.А. Подолінського // Вопросы истории. – 2010. – № 5.*
6. Шендеровський В. *Нехай не згасне світ науки*. – К., 2003.
7. Пишеничний М. *Мислитель С.А. Подолінський // Пишеничний М. Історичні постаті Черкащини. – Черкаси, 1994.*
8. Злупко С.М. *Відкриття С. А. Подолінського // Аксіоми для нащадків: українські імена у світовій науці / Упор. О.К. Романчук. – Львів, 1992.*
9. *Подолінський С.А. Вибрані твори*. – К., 2000.
10. Доценко О.Г., Іванова Л.Г. *Український суспільно-політичний рух у другій половині XIX ст.: Навч. посіб.* – К., 2010.
11. *Остропольська М.В. М.І. Павлик і С.А. Подолінський: ідейні взаємозв'язки // Грані. – 2010. – № 5.*

О. В. Дергачов

ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО В ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКІЙ КЛАСИЧНІЙ ЧОЛОВІЧІЙ ГІМНАЗІЇ (1890 – 1899 рр.)

Кінець XIX ст. подарував Україні майбутнього письменника, громадсько-політичного діяча та публіциста – Володимира Винниченка. Його розумові здібності, прагнення до навчання та самонавчання стали підґрунтям формування, без перебільшень, великої в історії національно-державного відродження та культури України особистості. Вагому роль в еволюції світогляду відіграла Єлисаветградська класична чоловіча гімназія, яка стала справжнім випробуванням для українського духу В. Винниченка.

У сучасній українській історіографії роки навчання в Єлисаветградській гімназії В. Винниченка розглядаються в контексті проблем біографічного дослідження у працях істориків В. Солдатенка, С. Кульчицького [1], привертала увагу літературних фахівців В. Панченка [2], Г. Костюка [3], котрі працювали над досягненням літературного таланту письменника. Традиційними стали тематичні Всеукраїнські конференції, присвячені постаті В. Винниченка, які проводилися на його малій батьківщині [4]. Однак, серед численних праць та публікацій немає наукових розвідок, у яких би окремо аналізувалися роки навчання та формування світогляду В. Винниченка в Єлисаветградській гімназії.

Прагнучи усунути цю «білу пляму», метою статті є зосередження уваги на дослідженні років навчання та формування світогляду В. Винниченка в Єлисаветградській гімназії через призму аналізу архівних матеріалів: «Протоколи засідання Педагогічної ради Єлисаветградської гімназії 1891 – 1897 рр.» [5 – 8] та спогадів родичів і друзів, у тому числі Л. Винниченка, Р. Винниченка, Ю. Тищенка [12].

Володимир у дитинстві завжди вирізнявся з-поміж однолітків, мав гарну пам'ять, значні здібності та прагнення до навчання, любов до волі та руху,

незалежність у своїх вчинках і рішеннях. У своїх спогадах Розалія Винниченко згадувала розповідь свекрухи Євдокії Унуфрїївни про дитячі літа свого сина: «Володимир гуляв з дїтьми сусідів і тримав їх трохи в терорі, бо був дуже сильний для свого віку й волевий, упертий! ... коли хтось з дїтей вертався з чимсь їстівним, ... вимагав данини. ... І це не від жадності до ласощів, але для того, щоб показати свою силу, владність» [10, 15]. Така неоднозначна вдача Володимира була притаманна і в навчанні.

У сім років Володимира віддали до народної школи. У брошурі його багатолітнього товариша й друга Юрія Тищенка «Хто такий Винниченко?», читаємо: «На його здібності до вчення звернула увагу вчителька народної школи і порадила батькам не лишати хлопця без дальшої освіти, а отдати його до науки в якусь середню школу» [12, 12]. Батьки Володимира, не дивлячись на те, що це вимагало великих матеріальних зусиль, вирішили віддати сина до Єлисаветградської класичної чоловічої гімназії [11, 9].

Спочатку Володимира не приймали в гімназію через ряд соціальних причин. І тільки директор початкової школи, у якій навчався В. Винниченко, переконав керівництво Єлисаветградської класичної чоловічої гімназії, що ця дитина надзвичайно здібна до навчання [9, 6]. У 1890 р. 10-річний В. Винниченко все ж таки, незважаючи на матеріальні та соціальні труднощі, стає учнем Єлисаветградської гімназії.

На той час Єлисаветградська класична чоловіча гімназія була одним із кращих освітніх осередків краю. Оскільки класична освіта в ті часи мала переважно гуманітарне спрямування, В. Винниченко, разом з іншими учнями, вивчав закон Божий, латину, російську, грецьку, німецьку та французьку мови, історію, філософію, географію, математику, фізику, логіку, космографію. Викладання предметів велося винятково російською мовою. Носіння гімназійної форми було обов'язковим, вимоги до учнів були суворими. До послуг гімназистів була прекрасна бібліотека з творами античних авторів, світової художньої літератури [5, 20 – 35].

У Єлисаветградській класичній чоловічій гімназії навчалися переважно вихідці із заможних верств населення [2, 14]. Тому перший серйозний крок у житті В. Винниченка (вступ до гімназії) не обійшовся без проблем. Перший рік навчання був психологічно складним. Селянський син, ввійшовши в коло аристократів і багатіїв, завдяки своїм розумовим здібностям, став предметом насмішок з боку учнів, батьки яких стояли набагато вище за соціальним статусом [11, 9]. Зневага до українського, презирство до мужицького викликали в нього напівхлоп'ячий протест [9, 6]. Тому були бійки з учнями і розбивання шибок, очевидно, на ґрунті національних взаємовідносин. Мати Володимира про цей аспект зазначала: «В гімназії вперше виявилось для дитини те, що вона є «хохла», ... що вона належить до нижчої категорії людей» [10, 15].

Очевидно, саме у таких умовах пройшов перший екзамен світогляду юнака, принаймні так стверджують спогади родичів В. Винниченка. Проте, документальних підтверджень протистояння Володимира з учнями в архівах немає, можливо, через відсутність кондуктного листа, який би зміг пролити світло на цю проблему та документів за навчання 1890 – 1891 та 1898 – 1899 рр. Аналіз протоколів засідань Педагогічної ради 1891 – 1897 рр. показав, що Володимир за поведінку в гімназії мав переважно «4» і «5», що аж ніяк не говорить про його відкриті протистояння з учнями та вчителями [5, 28 – 29; 6, 68; 7, 3 – 4].

Ю. Тищенко, швидше за все, не перебільшує, зауважуючи, що роки навчання в гімназії були для В. Винни-

ченка протистоянням з учителями. Юнак мав незалежну вдачу, гостро реагував на несправедливості життя й не бажав користися інструкціям, тому часто сидів у гімназичному карцері [11, 9]. «Вже тоді, – розповідав Ю. Тищенко, – в його думках зародилося питання: чому се так, що мова, якою говорять його батьки й більшість людей, забороняється та висміюється?» [12, 7]. Усвідомлення свого становища викликало в нього протест та дієву реакцію. Протести проти соціальної та національної нерівності заклали основи характеру В. Винниченка – борця на все його життя [11, 9].

Спочатку протест проти порядків та русифікаторської політики керівництва Єлисаветградської гімназії у Володимира виявився в дитячих формах: він перестав добре вчитися. На насмішки панських дітей Володимир відповідав відкритою демонстрацією свого мужицького походження, спілкуванням з учнями та вчителями винятково українською мовою, не цурався застосовувати фізичну силу: «В гімназії бешкетував, курив. Виявляв неабияку сміливість, на екзамен одягав український одяг... За це його не любили» – згадувала його племінниця Любов Винниченко [9, 6]. Іноді як елемент протесту застосовував бойкот до навчання, внаслідок чого залишався двічі на повторний рік навчання в 2 та 5 класах [5, 85–86; 8, 53].

За час навчання в гімназії, Володимир почав задумуватися над нерівністю людей, що світ поділений на бідних і багатих, на тих, що говорять «панською мовою» й тих, з мови яких глузують. Саме тоді В. Винниченко усвідомив цинічність заборони материнської мови [11, 9].

Бачачи марність свого одноосібного протистояння, Володимир організовує гурток, мета якого – захист прав гімназистів, а ширше – всіх скривджених. Ю. Тищенко писав про цю подію так: «Почалися роки завзятої боротьби за свої права з учительством... В. Винниченко з кращими товаришами по гімназії... закладає гурток, який починає боротьбу за людські права свої, як і учнів...» [12, 7–8]. Сутність конфлікту, незважаючи на певну заангажованість, Ю. Тищенко передав точно: були і кпини з боку вчителів та заможних ровесників, були й різні реакції Володимира на них, що виявлялися в екстравагантних формах.

Можна вважати, що це була перша школа боротьби, в результаті якої формувалася світогляд В. Винниченка, викристалізувалася головна мета його життя. Мати Володимира зазначила суттєву річ: через те, що він схоплював з надзвичайною швидкістю всі процеси й закони життя, вже дуже рано авторитет батьків загубив своє значення, дитина почала виробляти свій власний кодекс моралі, свої власні закони життя та поведінки [10, 15].

У старших класах Єлисаветградської гімназії Володимир захопився вивченням творчості Т. Шевченка, І. Нечуя-Левицького та Панаса Мирного. Читаючи «Кобзар», Володимир очевидно розумів, що в житті панує національна і соціальна несправедливість. Певність та діяльність Володимира в Єлисаветградській гімназії перепліталися з головними позиціями світогляду Т. Шевченка: боротьба за волю радикальними методами, визволення від національного гніту – складова боротьби за соціальні права. Випробування на стійкість поглядів у гімназії, а також середовище російської культури в Єлисаветграді, сформували у свідомості Володимира Винниченка колоритне поєднання національних та соціальних поглядів.

Конфлікт В. Винниченка з педагогами і керівництвом гімназії дійшов кульмінації у 7-му класі. Гімназичне начальство випхнуло Володимира з навчального закладу. Щоб не роздмухувати скандалу, його не виключили з відповідними формулюваннями, а просто звільнили з

довідкою про закінчення семи класів у липні 1899 р. [3, 31]. «Одягнений в просту селянську одяжку... іде він од села до села... до справжнього людського життя, – писав Ю. Тищенко, – І літо подорожі дає йому стільки знань людського життя, скільки не могла дати за сім чи вісім років гімназія» [12, 8].

Однорічна мандрівка Україною не похитнула бажання В. Винниченка вчитись. Відсутність свідоцтва не дозволяла йому вступити до університету, тому він екстерном складає іспити – не в Єлисаветграді, а в Златополі, у Златопільській гімназії (10 червня 1900 р.). Сучасники, свідки екзамену В. Винниченка, розповідали, що поява в гімназії в селянському одязі шокувала, його українська мова – обурювала, а ґрунтовно вичерпні відповіді – дивували [12, 8–9]. Блискуче склавши іспит, він їде до Києва і вступає на юридичний факультет Київського університету Святого Володимира.

Таким чином, критичний аналіз, залучених до вивчення джерел, дає змогу зробити певні висновки. Навчання В. Винниченка в Єлисаветградській гімназії стало певним випробуванням для українського духу та світоглядних позицій на шляху формування майбутнього громадсько-політичного діяча. Тогочасні порядки, атмосфера, русифікаторство в гімназії стали каталізаторами, які сформували у В. Винниченка власний кодекс моралі та принципів – поєднання національних та соціальних поглядів. У свою чергу протести проти соціальної та національної нерівності в Єлисаветградській гімназії заклали основи його протиборства на все життя.

1. Кульчицький С., Солдатенко В. Володимир Винниченко. – К., 2005.
2. Панченко В. Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості. Книга розвідок та мандрівок. – К., 2004.
3. Костюк Г. Володимир Винниченко та його доба: дослідження, критика, полеміка. – Нью-Йорк, 1980.
4. Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія: Філософія. Політологія. – Вип. 48. – К., 2003; Наукові записки. – Вип. 62: Випуск присвячений 125-й річниці від дня народження В.К. Винниченка. Серія: Філологічні науки (літературознавство, мовознавство). – Кіровоград, 2005; Наукові записки. – Вип. 92: Випуск присвячується 130-й річниці від дня народження В.К. Винниченка. Серія: Філологічні науки (літературознавство, мовознавство). – Кіровоград, 2010.
5. Державний архів Кіровоградської області (далі – ДАКО). – Ф. 59. – Оп. 1. – Спр. 8.
6. ДАКО. – Ф. 59. – Оп. 1. – Спр. 10.
7. ДАКО. – Ф. 59. – Оп. 1. – Спр. 16.
8. ДАКО. – Ф. 59. – Оп. 1. – Спр. 14.
9. Винниченко Л. Спогади про мого дядька // Єлисавет. – 1993. – 18 березня.
10. Винниченко Р. Як писав свої літературні твори Володимир Винниченко // Україна. – 1992. – № 11.
11. Винниченко Р. Володимир Кирилович Винниченко. Біографічна канва // В. Винниченко: статті й матеріали. – Нью-Йорк, 1953.
12. Тищенко Ю. Хто такий Винниченко. – К., 1917.

Н. М. Діанова

АРХІЄПІСКОП ДИМИТРІЙ (МУРЕТОВ) ЯК НАУКОВИЙ ТА РЕЛІГІЙНИЙ ДІЯЧ

Одним із видатних представників православного духовенства XIX ст., який залишив помітний слід в історії церкви, був архієпископ Димитрій (Муретов) (1811 – 1883 рр.). Він зарекомендував себе талановитим науковцем, блискучим проповідником, добрим і чуйним пастирем. Його багата релігійна спадщина відображає актуальні проблеми життя православної церкви. Не